

ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ ТА ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

**ШЕВЧЕНКО Михайло Олександрович - старший викладач кафедри
вогневої підготовки Національної академії внутрішніх справ**

ORCID: 0000-0001-6044-922X

УДК 343.98:364.62

DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2026.1.38>

У статті досліджено предмет кримінального правопорушення як ключовий елемент криміналістичної характеристики незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. Обґрунтовано, що саме властивості й особливості предмета злочинного посягання значною мірою визначають спосіб підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення, а також впливають на формування слідової картини та організацію досудового розслідування.

Зроблено висновок, що встановлення характеристик предмета кримінального правопорушення має вирішальне значення для правильної кримінально-правової кваліфікації діяння, побудови слідчих версій і підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом зброї.

Ключові слова: предмет кримінального правопорушення, криміналістична характеристика, вогнепальна зброя, бойові припаси, вибухові речовини, розслідування, кримінальне правопорушення.

Постановка проблеми

Актуальність дослідження зумовлена зростанням рівня кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним заволодінням вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, що становить підвищену суспільну небезпеку та безпосередньо впливає на стан національної безпеки, громадського порядку і безпе-

ки громадян. В умовах сучасних викликів, пов'язаних із воєнними діями, незаконним обігом зброї та її потраплянням у кримінальне середовище, питання ефективного розслідування таких кримінальних правопорушень набуває особливої значущості. Важливим елементом криміналістичної характеристики зазначеної категорії кримінальних правопорушень є предмет посягання, який визначає специфіку механізму вчинення злочину, слідову картину, способи підготовки, вчинення та приховування протиправної діяльності. Вогнепальна зброя, бойові припаси та вибухові речовини як предмети кримінального правопорушення мають особливі фізико-технічні властивості, специфічний правовий режим обігу, а також різноманітні джерела походження, що суттєво ускладнює їх виявлення, ідентифікацію та документування у процесі досудового розслідування.

Стан опрацювання

До дослідження проблем криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, а також особливостей розслідування незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів і вибухових речовин зверталися такі вчені-криміналісти, як А. О. Антощук, Д. В. Андреев П. Д. Біленчук, В. Г. Гончаренко, А. П. Гусак, Є. В. Кізіменко, А. В. Кофанов, М. В. Салтєвський, В. Ф. Сулява, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько та інші. Водночас, аналіз сучасних наукових джерел і практики досудового розслідуван-

ня свідчить про відсутність комплексного, системного дослідження предмета кримінального правопорушення саме у контексті незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. Недостатньо розробленими залишаються питання класифікації предметів, їх криміналістично значущих ознак, впливу властивостей предмета на механізм учинення кримінального правопорушення, а також використання відповідної інформації у процесі побудови слідчих версій та організації розслідування.

Метою статті є комплексне дослідження предмета кримінального правопорушення як елемента криміналістичної характеристики незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, визначення його сутності, ознак і класифікаційних характеристик, а також встановлення його значення для формування слідчих версій, організації та планування досудового розслідування і підвищення ефективності доказування у кримінальному провадженні.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному криміналістичному дослідженні предмета кримінального правопорушення як самостійного елемента криміналістичної характеристики незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами.

Виклад основного матеріалу

Важливе місце серед елементів криміналістичної характеристики незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами посідають відомості про предмет злочинного посягання. Саме властивості та особливості предмета значною мірою визначають спосіб підготовки, вчинення і приховування кримінального правопорушення, вибір місця та часу його вчинення, характер дій правопорушників, а також специфіку механізму слідоутворення. У криміналістичному аспекті предмет незаконного заволодіння виступає важливим джерелом інформації про механізм кримінального правопорушення, що до-

зволяє встановити спосіб заволодіння, канали переміщення, коло причетних осіб та інші обставини, які мають доказове значення.

Будь-який матеріальний об'єкт, у тому числі вогнепальна зброя, бойові припаси чи вибухові речовини, характеризується певними якісними та кількісними ознаками, що мають криміналістичне значення. До якісних ознак предмета кримінального правопорушення належать характеристики, які відображають матеріальну природу об'єкта, його конструктивні особливості та функціональні властивості. До них, зокрема, відносять: властивості, що зумовлюють можливість використання спеціальних науково-технічних засобів дослідження (електромагнітні, рентгеноскопичні, теплові, люмінесцентні та інші характеристики); особливості, які визначають специфіку застосування криміналістичних тактичних прийомів, пов'язаних із зберіганням, транспортуванням або маскуванням відповідних предметів; а також супутні об'єкти, що можуть містити важливу інформацію для розслідування (тара, упаковка, маркування, технічна документація, комплектуючі елементи тощо). До якісних характеристик належать і соціально-економічні властивості предмета, зокрема його вартість, дефіцитність, можливість подальшого збуту або використання у злочинній діяльності. Кількісні ознаки включають фізичні параметри предмета: розміри, масу, об'єм, довжину, ширину, висоту та інші показники, які можуть мати значення для ідентифікації або встановлення способу незаконного заволодіння.

Предмет кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом зброї, визначається положеннями кримінального законодавства. Зокрема, у контексті норм КК України до таких предметів належать: вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської), холодна зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої [1, с. 129]. У зв'язку з цим важливого значення набуває з'ясування змісту понять «вогнепальна зброя», «бойові припаси», «вибухова речовина» та «вибуховий пристрій», оскільки саме вони визначають межі кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин.

Вирішуючи питання про те, які саме предмети слід відносити до вогнепальної зброї та інших небезпечних об'єктів, судова практика виходить із положень спеціальних нормативних актів. Так, Пленум Верховного Суду України роз'яснив, що при вирішенні питання про належність певного предмета до вогнепальної зброї судам необхідно керуватися, зокрема, Положенням про дозвільну систему, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576, а також Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї та боєприпасів до неї, затвердженою наказом МВС України від 21 серпня 1998 р. № 622 [2], та іншими нормативними актами, що регулюють обіг зброї [3].

Зокрема, у п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» зазначено, що до вогнепальної зброї, яка є предметом кримінальних правопорушень, передбачених у тому числі й ст. 262 КК України, належать усі види бойової, спортивної і нарізної мисливської зброї, як серійного виробництва, так і саморобної або переробленої, для здійснення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюються внаслідок згоряння вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей) [4].

Водночас виходячи з положень Конституції України, відповідно до яких правовий порядок в Україні ґрунтується на принципі, що ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством (ст. 19) [5], а також з урахуванням того, що виключно законами України визначаються правовий режим власності та діяння, які є кримінальними правопорушеннями і відповідальність за них, спеціальні правила обігу вогнепальної зброї мають бути чітко закріплені на рівні закону [6]. Такий підхід узгоджується і з положеннями ст. 178 Цивільного кодексу України, згідно з якою обіг окремих речей може бути обмежений або заборонений лише законом [7].

Виходячи з викладеного, підтримуємо позицію науковців [8, с. 90; 9, с. 835], які обґрунтовують необхідність прийняття спеціального Закону України «Про зброю», що мав би комплексно врегулювати правовий режим обігу зброї, її класифікацію, порядок виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, використання та контролю за її обігом. Законодавче врегулювання цих питань сприятиме усуненню існуючих прогалин у нормативному регулюванні та забезпеченню належного рівня кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері обігу зброї.

Водночас законодавча регламентація правового режиму зброї повинна передбачати не лише визначення її видів, але й чітке закріплення ознак, що характеризують її функціональне призначення та мету виготовлення. Саме встановлення таких критеріїв дозволяє відмежувати зброю від інших предметів матеріального світу, які конструктивно подібні до неї, але не призначені для ураження живої цілі чи знищення об'єктів навколишнього середовища [10, с. 15; 11, с. 233].

Таким чином, визначення предмета незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами має важливе значення як для правильної кримінально-правової кваліфікації відповідних діянь, так і для формування криміналістичної характеристики цього виду кримінальних правопорушень [12]. Саме властивості та особливості таких предметів значною мірою визначають механізм їх незаконного заволодіння, способи переміщення і приховування, характер слідової інформації та напрями організації досудового розслідування [13, с. 74; 14, с. 157].

Відповідно до положень науково-практичного коментаря до КК України [15, с. 598], вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської) визначається як зброя, в якій металевий снаряд (куля, шрот) приводиться в рух миттєвим звільненням хімічної енергії заряду – пороху або іншої горючої суміші. Основною ознакою вогнепальної зброї є її призначення для ураження живої цілі, знищення чи пошкодження об'єктів навколишнього середовища, а також наявність достатньої кінетичної енергії для реалізації такого ураження.

Саме з урахуванням функціонального призначення законодавство і судова практика відмежовують вогнепальну зброю від інших пристроїв, які не визнаються предметом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 262 КК України. До таких предметів, зокрема, належать пневматична зброя, сигнальні та стартові пістолети, будівельні пістолети, газові пістолети (револьвери), ракетниці, вибухові пакети та інші імітаційно-піротехнічні чи освітлювальні засоби, що не містять вибухових речовин або спеціальних металевих сумішей. Також не визнаються предметом зазначених злочинів пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими або аналогічними за властивостями металевими снарядами несмертельної дії. До них належать пістолети та револьвери травматичної дії, виготовлені у встановленому законом порядку, конструкція яких передбачає можливість використання виключно спеціальних патронів несмертельної дії та виключає можливість стрільби бойовими патронами [16, с. 6]. При цьому їх конструкція повинна забезпечувати неможливість взаємозаміни основних частин із бойовою або спортивною вогнепальною зброєю [17, с. 88].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що предметами незаконного заволодіння найчастіше виступають саме бойові зразки стрілецької зброї. Зокрема, за результатами проведеного дослідження встановлено, що у 72% випадків безпосередніми предметами злочинного посягання є автомати різних модифікацій (передусім автомати системи Калашникова), карабіни типу «Сайга», пістолети-кулемети («Скорпіон», «Uzi»), а також пістолети різних моделей («Glock», «Beretta», «Colt», «Browning», «CZ», «Astra», «Bersa», «Grand Power», «Макарова», «Токарева»). Крім того, у кримінальних провадженнях нерідко фігурують гранатомети (СПГ-9, РПГ-7, РПГ-18, РПГ-22, РПГ-26), мисливські та військові рушниці («Мосіна», СВТ, СВД, DSR), а також сигнальні або стартові пістолети, перероблені у вогнепальну зброю («Zogaki», «Atmaka», «Kral», «Blow») та револьвери («Наган», «Smith & Wesson»).

Бойові припаси є одним із ключових різновидів предмета кримінальних право-

порушень, пов'язаних із незаконним обігом зброї. Відповідно до наукових положень, бойові припаси – це патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, авіаційні бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед, а також інші зібрані вироби, споряджені вибуховою речовиною та конструктивно призначені для стрільби з вогнепальної зброї або для здійснення вибуху [15, с. 598]. Характерною ознакою бойових припасів є їх конструктивна завершеність і функціональне призначення – забезпечення ураження живої сили, техніки чи об'єктів інфраструктури шляхом використання енергії вибуху або кінетичної енергії металевих снарядів.

Значно підвищує ефективність розслідування зазначених кримінальних правопорушень узагальнення слідчої практики у поєднанні з використанням криміналістичних рекомендацій та наукових знань [18, с. 4].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що під час документування фактів незаконного обігу зброї правоохоронними органами найчастіше виявляються патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, а також ручні гранати. Зокрема, у 62% досліджених випадків предметами злочинного посягання виступають патрони різних калібрів, гранати типу Ф-1, РГД-5, РГН, ВОГ-25, а також постріли до підствольних та ручних гранатометів СПГ-9, РПГ-7. Значне поширення саме цих видів бойових припасів пояснюється їх широким використанням у військових формуваннях, наявністю значної кількості таких боєприпасів у зоні бойових дій та відносною доступністю на нелегальному ринку озброєння.

Натомість значно рідше у незаконному обігу фіксуються патрони менш поширених калібрів. Зокрема, патрони калібру 6,35 мм, призначені для стрільби з пістолетів типу «Browning», становлять лише 0,6% серед вилучених боєприпасів. Також відносно невелику частку складають мисливські патрони калібрів 12, 16, 20, 24 мм, що використовуються для стрільби з мисливських рушниць відповідного калібру (близько 1,5% випадків).

У поодиноких випадках правоохоронні органи фіксують факти незаконного збері-

гання та вилучення крупнокаліберних боеприпасів, зокрема патронів калібру 14,5 мм з кулями БЗТ (бронейно-запалювально-трасуючими, 57-БЗТ-561-С). Такі боеприпаси призначені для використання у протитанкових рушницях системи Дегтярьова та Симонова, а також у крупнокаліберних кулеметах Владимірова КПВ та КПВТ. Частка таких випадків є вкрай незначною і становить приблизно 0,09% від загальної кількості досліджених кримінальних проваджень, однак їх суспільна небезпечність є значно вищою через підвищену руйнівну силу відповідних боеприпасів.

Висновок

Отже, предмет кримінального правопорушення є одним із визначальних елементів криміналістичної характеристики незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. Саме його властивості, конструктивні особливості та функціональне призначення зумовлюють спосіб підготовки, вчинення і приховування кримінального правопорушення, а також впливають на формування механізму слідотворення та вибір ефективних тактичних прийомів розслідування. Таким чином, комплексне врахування характеристик предмета кримінального правопорушення сприяє підвищенню ефективності досудового розслідування, формуванню обґрунтованих слідчих версій і забезпеченню повного, всебічного та неупередженого встановлення обставин кримінального правопорушення.

Література

1. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / О.В. Попович та ін. Чернівці, 2022. 319 с.

2. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та ви-

бухових матеріалів: наказ МВС України від 21.08.1998 р. № 662. *Верховна рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98>.

3. Про судову практику про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного суду України від 26.04.2002 р. № 3. *Верховна рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text>

4. Про судову практику про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного суду України від 26.04.2002 р. № 3. *Верховна рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text>

5. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

7. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Верховна рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

8. Кофанов А. В. Прийняття Закону України «Про зброю» як складова забезпечення конституційних та наднаціональних прав і свобод громадян. *Реформування національної безпеки: історія, сучасність, перспективи*: матер. II підсумк. наук.-практ. конф. (Київ, 18 трав. 2018 р.). Київ: ін-т УДО КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. С. 89–92.

9. Кулик М.С. Оптимальна модель обігу зброї серед цивільного населення з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 834-837. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/203>

10. Рибачук В. І. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби з незаконними діями при поводженні зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими ре-

човинами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2001. 21 с.

11. Бондар В. С. Шляхи оптимізації інформаційно-аналітичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, вчинених із використанням вогнепальної зброї. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 1. С. 232-241. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc14/part_2/32.pdf

12. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Верховна рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

13. Тарасенко О. С. Розслідування незаконного поводження з вогнепальною зброєю, що вчиняється злочинними об'єднаннями: дис. ... док. юрид. наук. Київ. 2017. 283 с.

14. Шумейко Т. А. Загальні та особливі ознаки дозвільних процедур реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 6. С. 155–163.

15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

16. Шаповалова В. С. Поняття, співвідношення та класифікація кримінальної зброї (криміналістичний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Кривий Ріг, 2015. 19 с.

17. Кізіменко Є. В. Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, або вибуховими речовинами: кримінологічна характеристика та запобігання (ст. 263 КК України): дис. канд. юрид. наук. Харків. 2019. 229 с.

18. Розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями [Текст]: метод. реком. / Д. М. Тичина, О. С. Тарасенко, А. О. Антощук та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 50 с. <https://elar.nava.edu.ua/server/api/core/bitstreams/26c3b60a-c5a0-4357-ae83-de4e9b750788/content>

Shevchenko M.O.

THE OBJECT OF A CRIMINAL OFFENSE AS AN ELEMENT OF THE FORENSIC CHARACTERIZATION OF ILLEGAL APPROPRIATION OF FIREARMS, AMMUNITION, AND EXPLOSIVE SUBSTANCES

The article examines the object of a criminal offense as a key element in the forensic characterization of illegal appropriation of firearms, ammunition, and explosive substances. It is substantiated that the properties and specific features of the object of criminal encroachment largely determine the method of preparation, commission, and concealment of the criminal offense, as well as influence the formation of the trace pattern and the organization of pre-trial investigation.

The forensic significance of qualitative and quantitative features of the object is revealed, including its structural characteristics, functional purpose, physical parameters, value, scarcity, and potential use in criminal activities. It is established that the object of a criminal offense serves as an important source of information regarding the mechanism of illegal appropriation, channels of weapon movement, and the circle of persons involved.

Normative and legal approaches to defining the concepts of “firearms,” “ammunition,” and “explosive substances” in the context of criminal law and judicial practice are analyzed. Attention is drawn to the issues of regulatory oversight of weapon circulation in Ukraine, and the necessity of improving legislation through the adoption of a special law is substantiated.

Special attention is paid to distinguishing firearms from other items that are structurally similar but do not constitute the object of criminal offenses. Typical objects of illegal appropriation are analyzed, with combat small arms predominating, and the most common types of ammunition encountered in criminal proceedings are identified.

It is concluded that determining the characteristics of the object of a criminal offense is crucial for proper criminal law qualification, construction of investigative hypotheses, and increasing the efficiency of investigating criminal offenses related to illegal circulation of weapons.

Keywords: object of a criminal offense, forensic characterization, firearms, ammunition, explosive substances, investigation, criminal offense.